

Analysis of the empathy and the critical thinking disposition of the teacher candidates¹

Öznur EKİNCİ²

Birsel AYBEK³

ABSTRACT: In this research, it is examined that whether there is a statistically significant difference between the teacher candidates' critical thinking dispositions and instead of empathy inclinations (dependent variables), and their curriculums, grades, genders, parental education levels, and perceived socio-economic status (independent variables) or not. The faculty of education students from Çukurova University constituted the universe of this study. Totally, 671 teacher candidates, who were all selected randomly, participated in the research. In the research, California Critical Thinking Disposition Inventory (CCTDI) which was designed by Kökdemir and Empathy Education Scale (EEO) which was invented by Dökmen were used. Furthermore, an "Individual Information Form" which consists of questions regarding the teacher candidates' curriculums, grades, genders, parental education levels and perceived socio-economic status was prepared and applied by the researcher. As a result of this study, a low level of significant and positive relation between the teacher candidates' critical thinking dispositions and empathy inclinations was found. It was detected that teacher candidate's critical thinking disposition was not affected by their curriculums, grades, genders, parental education levels, and perceived socio-economic status. The difference between empathy inclination and all of the independent variables was statistically significant.

Key Words: Thinking, critical thinking, critical thinking disposition, empathy, empathy disposition

SUMMARY

Purpose and significance: Teachers have major roles in helping their students gain empathy and critical thinking skills which compose an important part of primary school curriculums. First and foremost, teachers themselves are required to adopt and understand these abilities before teaching them to their students. Therefore, there is a need to measure the teacher candidates' levels of acquisitions regarding empathy and critical thinking knowledge and skills. For the institutions who educate teachers, it is crucial to determine the levels of teacher candidate's empathy and critical thinking inclinations because it gives these institutions an idea about how to better educate more qualified teachers. Hence, in this research, it is examined that whether there is a statistically significant difference between the teacher candidates' critical thinking dispositions and empathy inclinations (dependent variables), and their curriculums, grades, genders, parental education levels, and perceived socio-economic status (independent variables) or not.

Methods: 671 teacher candidates who were randomly selected from the faculty of education (Çukurova University) comprise the samples of the research. All the branches of the faculty of education (primary school teaching, preschool teaching, social sciences tutoring, psychological counseling and guidance, science instructing, computer technologies tutoring, philosophy group instructing, German teaching, and English teaching) took part in the research. The students who have only one class participated as a whole in the research, whereas the students who have at least one class were selected randomly. In the research, California Critical Thinking Disposition Inventory (CCTDI) which was designed by Kökdemir and Empathy Education Scale (EEO) which was invented by Dökmen were used. Furthermore, an "Individual Information Form" which consists of questions regarding the teacher candidates' curriculums, grades, genders, parental education levels and perceived socio-economic status was prepared and applied by the researcher. To resolve the data, the analysis of variance (ANOVA), t test, "Pearson product-moment correlation coefficient" analysis were utilized. 0.5 significance level was defined as criterion in all analysis.

Results: As a result of this study, a low level of significant and positive relation between the teacher candidates' critical thinking dispositions and empathy inclinations was found. It was detected that teacher candidate's critical thinking disposition was not affected by their curriculums, grades, genders, parental education levels, and perceived socio-economic status, however, the difference between the empathy inclination and all of the independent variables was statistically significant.

Discussions and Conclusions: In conclusion, a low level of significant and positive relation between the teacher candidates' critical thinking dispositions and empathy inclinations was found in this study. It was detected that teacher candidate's critical thinking disposition was not affected by their curriculums, grades, genders, parental education levels, and perceived socio-economic status, however, the difference between empathy inclination and all of the independent variables was statistically significant. Based on all the results of this research, it can be said that both the critical thinking and the empathy are vital skills that should be adopted by the students, and the teachers first themselves are required to have these skills in universities before teaching them to their students. Therefore, some courses regarding the acquisition of the critical thinking and the empathy skills should be planned for every curriculum in universities' faculties of education. Moreover, through cooperation of various organizations and institutions, seminars can be planned in order to teach parents how can the critical thinking and the empathy be taught to children by means of non-formal education.

¹ Bu çalışma Öznur EKİNCİ tarafından Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Birsel AYBEK danışmanlığında yapılan yüksek lisans tez çalışmasının özetidir.

² Sınıf Öğretmeni, oznur.ekinci@hotmail.com

³ Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, baybek@cu.edu.tr

Öğretmen Adaylarının Empatik ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi

Öznur EKİNCİ⁴

Birsel AYBEK⁵

ÖZ. Bu çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ve empatik eğilimleri bağımlı değişkenleri ile okudukları program, sınıf düzeyleri, cinsiyetleri, anne ve baba eğitim düzeyleri, algıladıkları sosyo-ekonomik düzey bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmaya random yoluyla seçilen 671 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmada Kökdemir (2003) tarafından geliştirilen “California Eleştirel Düşünme Eğilimi” (CCTDI) ile Dökmen (1988) tarafından geliştirilen “Empatik Eğilim Ölçeği” (EEÖ) kullanılmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından öğretmen adaylarının; okudukları program, sınıf düzeyi, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi, algıladıkları sosyo-ekonomik düzeyine ilişkin sorulardan oluşan bir “Kişisel Bilgi Formu” hazırlanmış ve uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ile empatik eğilimi arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program, cinsiyet, sınıf düzeyi, algıladıkları sosyo-ekonomik düzey, anne eğitim düzeyleri, baba eğitim düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimlerinin farklılaşmadığı bulunmuştur. Empatik eğilim ile çalışmadaki bütün bağımsız değişkenler arasındaki fark ise anlamlıdır.

Anahtar Sözcükler: Düşünme, eleştirel düşünme, eleştirel düşünme eğilimi, empati, empatik eğilim,

GİRİŞ

Eğitim, birey ile onun içinde yaşadığı sosyal çevre arasında oluşan bir süreçtir. Eğitim sırasında birey, içinde yaşadığı toplumun verdiği kültürü anlamak, o toplum içinde istenen ve geçerli olan davranışları kazanmak zorundadır. Her toplum kendisini oluşturan bireylerin, toplumu geliştirerek devam ettirecek özellikleri kazanabilecek şekilde yetişmelerini ister. Bunun için, önce toplumun bireylerde bulunmasını istediği özellikler belirlenir, sonra bunlar bireylere eğitim yoluyla aktarılmaya çalışılır (Çilenti, 1988).

Şimdiye kadar bilgi edinimi, yaşam ve okulun temel amacı olarak görülmüştür. Günümüzde ise bilgiye bakış değişmiştir. Bilgi olguları, kavramları, ilkeleri ve süreçleri ezberlemek olarak görülmemektedir. Bilgiyi kullanma, bilgiyi edinmeden daha fazla vurgulanmaktadır. Bilgiyi kullanan, esnek düşünen, araştıran, eleştirel düşünen bireylerin yetiştirilmesini amaç edinen Türk Milli Eğitim sisteminde yer alan ilköğretim programında, öğrencilere kazandırılması hedeflenen beceriler belirlenmiştir. Bu beceriler şunlardır:

1. Eleştirel Düşünme Becerisi
2. Yaratıcı Düşünme Becerisi
3. İletişim Becerisi
4. Araştırma Becerisi
5. Problem Çözme Becerisi
6. Karar Verme Becerisi
7. Bilgi Teknolojilerini Kullanma Becerisi
8. Girişimcilik Becerisi
9. Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi
10. Gözlem Becerisi
11. Mekanı Algılama Becerisi
12. Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi
13. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi
14. Sosyal Katılım Becerisi
15. Empati becerisi (Vural, 2005, 507)

⁴ Sınıf Öğretmeni, oznur.ekinci@hotmail.com

⁵ Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, baybek@cu.edu.tr

Yukarıda kazandırılması hedeflenen becerilerden özellikle eleştirel düşünme becerisi ve empati becerisi eğitim programı içinde önemli bir yere sahiptir. Bu becerilerin öneminin daha iyi anlaşılması için programdaki kazanımlarına bakmak gerekir. İlköğretim programında yer alan eleştirel düşünme ve empati becerilerinin kazanımları şu şekilde sıralanmaktadır (Vural, 2005, 507-508):

Eleştirel Düşünme Becerisi:

1. Bir kanıtı kullanma ya da referansa dayanma
2. Sebep-sonuç ilişkisini belirleme
3. İlkeleri türetme
4. Genelleme yapma
5. Farklı bakış açılarını açıklama
6. Kararları sorgulama
7. Sınıflama yapma
8. Değerlendirme (ölçüt belirleme)
9. Karşılaştırma yapma
10. İlgili ve ilgisiz bilgiyi ayırt etme
11. Kalıp yargıları fark etme
12. Çıkarımda bulunma

Empati Becerisi:

1. Kendisini karşısındakinin yerine koyma.
2. Olaylara karşısındakinin bakış açısıyla bakma.
3. Kendisini yerine koyduğu kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlama, hissetme ve karşısındakine iletme.
4. Dönemin şartlarına uygun olarak geçmişteki insanların düşünce, amaç ve duygularını anlama (tarihsel empati)

Son yıllarda daha fazla önem kazanmasıyla empati ve eleştirel düşünme kavramları ilköğretim programındaki beceriler arasında yer almış ve birçok araştırmancının konusunu oluşturmuştur. Toplumda sağlıklı iletişimin gerçekleşmesi ve olayları olduğu gibi kabul etmeyip, sorgulayan ve araştıran bireylerin yetiştirilmesinin önemi sebebiyle bu kavramların eğitim programında da olması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bu becerilerin öğretilmesi ve topluma nitelikli bireyler yetiştirilmesi öğretmenlerin görevidir. Öğretmenlerin ise değişen dünyaya ayak uyduracak, nitelikli insan yetiştirebilmesi için kendilerinin bu bilgi ve becerilere sahip bireyler olmaları gerekmektedir. Bu becerilerin geliştirilmesini sağlayacak olan öğretmenlerin eğitimleri süresince bu becerilere sahip olmaları beklenir. Bu nedenle öğretmen yetiştirilmesinde, öğretmen adaylarının ne düzeyde bu bilgi ve becerilere sahip olduklarının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Danışma ortamlarının yanı sıra günlük yaşamın hemen her kesiminde empatik anlayış, insanları birbirine yaklaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar, kendileriyle empati kurulduğunda, anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler. Diğer insanlar tarafından anlaşılma ve önem verilme ise, bizi rahatlatır; kendimizi iyi hissettirir (Dökmen, 2005, 146).

Günümüz bilgi toplumunda her gün sınırsız bilgi kaynağıyla bombardımana tutulan insan, hangi bilginin doğru olduğunu anlamakta ve seçmekte zorlanmaktadır. Sorgulama, araştırma, karar verme becerilerine sahip olmak toplumda yaşamının gerekliliği haline gelmiştir. Bu nedenle, gelişen topluma uyum sağlamak eleştirel düşünen bireylerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Bu beceriler uygun eğitim ortamının sağlanmasıyla mümkün olabilir. Bu amaçla hazırlanan ilköğretim programının etkili bir şekilde uygulanması öğretmenlerin bu konudaki becerileriyle mümkündür. Yıllarca ezberci eğitim anlayışıyla görev yapan öğretmenlerin, programdaki değişiklikleri kolay benimseyip uygulamaları pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle iyi sonuç alınması ve programın uygulanması için, görev yapan öğretmenler için hizmet içi eğitim, göreve henüz başlamamış öğretmen adayları için bu amaçla hazırlanmış derslere ihtiyaç vardır.

Eğitim programında da yer alan empati ve eleştirel düşünme becerilerinin öğretimi konusunda öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlerin ise bu becerileri öğretebilmeleri için öncelikle kendilerinin sahip olmaları ve anlamaları gerekmektedir. Bu nedenle öğretmen yetiştirilmesinde, öğretmen adaylarının hangi düzeyde bu bilgi ve becerilere sahip olduklarının

belirlenmesi gerekmektedir. Öğretmen adaylarının hangi düzeyde eleştirel düşünme ve empatik eğilime sahip olduklarını belirlemek, öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarının nasıl daha nitelikli öğretmen yetiştirecekleri konusunda fikir vermesi açısından önemlidir. Öğretmenlerin empatik ve eleştirel düşünme eğilimleri ile ilgili araştırmalara rastlanmakla birlikte, öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırma empatik ve eleştirel düşünme eğilimleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya çıkarması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdakilerden hareketle bu çalışmanın **problem cümlesi**; “Öğretmen adaylarının okudukları program, sınıf düzeyleri, cinsiyetleri, anne ve baba meslek durumlarına göre empatik ve eleştirel düşünme eğilimleri farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenmiştir.

Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ve eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara da cevap aranmıştır:

1) Öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ve eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2) Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri;

-Cinsiyetlerine,

-Sınıf düzeylerine,

-Algıladıkları sosyo-ekonomik düzeye,

-Öğrenim gördükleri programa,

-Anne eğitim durumuna,

-Baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

3) Öğretmen adaylarının empatik eğilimleri;

-Cinsiyetlerine,

-Sınıf düzeylerine,

-Algıladıkları sosyo-ekonomik düzeye,

-Öğrenim gördükleri programa,

-Anne eğitim durumuna,

-Baba eğitim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2007-2008 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmaya Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde okuyan bütün programlar (sınıf öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, fen bilgisi öğretmenliği, bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği, felsefe grubu öğretmenliği, Almanca öğretmenliği, Fransızca öğretmenliği, İngilizce öğretmenliği) alınmıştır. Toplam 671 öğrenciden ölçme araçlarını yanıtlamaları istenmiştir. Bu programlardan bir sınıfı olanlarda öğrencilerin tamamı, birden fazla sınıfı olanlarda random yoluyla seçilen öğrenciler örnekleme alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının % 51,1'i 1. sınıf iken % 48,9'u 4. sınıftır, % 82,7'si kendini orta SED'de algılayanlar iken %1'ini kendini üst SED'de algılayanlar oluşturmuştur. Araştırmanın yapıldığı 11 programdan, %15,8'ini sınıf öğretmenliği, %9,4'ünü okul öncesi öğretmenliği, %9,1'ini Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, %13,7'sini Psikolojik Danışma ve Rehberlik programı, %7,3'ünü Fen Bilgisi Öğretmenliği, %7,5'ini Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi programı, %8,5'ini Felsefe Grubu Öğretmenliği, %7,3'ünü Almanca Öğretmenliği, %6,9'unu Fransızca Öğretmenliği, %6,9'unu İngilizce Öğretmenliği ve %7,7'sini Resim Öğretmenliği programında okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Öğretmen adaylarının %19,8'ini annesi okuryazar olmayanlar oluştururken, %6,6'sını annesi üniversite mezunu olanlar oluşturmuştur. Öğretmen adaylarının %3,6'sının babası okuryazar değil iken, %33,4'ünün babası ilköğretim mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada “Kişisel Bilgi Formu”, “California Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği” ve “Empatik Eğilim Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçme araçları aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmanın bağımsız değişkenlerini ölçmek için araştırmacı tarafından bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Bu form öğrencilerin bölümü, cinsiyeti, sınıfı, sosyo-ekonomik düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyini belirleyen sorulardan oluşmuştur.

California Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği: California Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği 1990 yılında Amerikan Felsefe Derneği’nin düzenlediği Delphi projesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ölçeğin kuramsal olarak belirlenmiş ve psikometrik olarak da test edilmiş 7 alt ölçeği ve 75 maddesi bulunmaktadır. Toplam 7 boyut ve 75 maddeden oluşan California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği’nin alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları (alfa) .60 ile .78 arasında değişirken, toplam puan için ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .90 olarak bulunmuştur (Kökdemir, 2003).

Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama çalışması Kökdemir (2003) tarafından 913 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Madde toplam puan korelasyonu ve temel bileşenler analizi sonucunda ölçek 75 maddeden 51 maddeye, 7 boyuttan 6 boyuta indirilmiştir. Yeni ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları (alfa) .61 ile .78 arasında değişirken, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans ise % 36.13 olarak saptanmıştır. Ölçek bir bütün olarak değerlendirildiğinde puanı 240’tan az olan kişilerin genel eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük, puanı 300’den fazla olanların ise bu eğilimlerin yüksek olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ölçekteki toplam puan dikkate alınmış, ölçekteki alt boyutlar ayrı ayrı değerlendirilmemiştir.

Empatik Eğilim Ölçeği: Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), empatinin duygusal bileşenini ve bireylerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. EEÖ’nün bazı maddeleri, ben-merkezci iletişimin özelliklerini yansıtan maddelerden oluşmaktadır. EEÖ, likert tipte bir ölçek olup, 20 sorudan oluşmakta ve her soruya 1’den 5’e kadar puan verilerek bireylerin o maddedeki görüşe ne ölçüde katıldıklarını belirtmektedir. EEÖ’nün sekiz maddesi, deneklerin “evet” işaretleme eğilimlerini dengelemek için negatif cümlelerden oluşmaktadır. Bireyler ölçekteki 20 soruya 1’den 5’e kadar puan vermektir. Puanlar toplanırken 3,6,7,8,11,12,13,15. sorular tersinden toplanmaktadır.

Ölçekte alınacak en az puan 20, en fazla puan 100’dür. Toplam puan deneklerin empatik eğilim puanlarını ifade eder. Puanın yüksek olması, empatik eğilimin yüksek olduğunu; düşük olması empatik eğilimin düşük olduğunu gösterir. EEÖ, Dökmen (1988) tarafından 70 kişilik bir öğrenci grubuna ölçeğin tekrarı yöntemiyle, üç hafta arayla iki defa uygulanmıştır. Bu uygulamadan elde edilen ölçeğin güvenilirliği 0.82’dir. Deneklerin ölçeğin tek ve çift maddelerinden aldıkları puanlar arasındaki ölçeği yarılama güvenilirliği 0.86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin araştırma grubu için Cronbach Alpha ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0.72 olarak bulunmuştur. EEÖ’nün geçerlik çalışması yine Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır. 24 kişilik bir denek grubunun EEÖ ve Edwards Kişisel Tercih Envanteri’nin “Duyguları Anlama” bölümünden aldıkları puanlar arasındaki ilişkinin geçerliği 0.68 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, SPSS 11.5 istatistik paket programı aracılığıyla çözümlenmiştir. Kişisel bilgi formunda anne ve baba eğitim düzeyleri analiz edilirken 7. madde olan “lisans üstü eğitim” mezunu anne ve babaların sayıları analiz edilebilecek seviyede olmadığı için bu değerler “üniversite mezunu” bölümüne dahil edilmiştir. Öğretmen adaylarından kendilerini üst sosyo-ekonomik düzeyde gören 7 kişi değer küçük olduğundan analize dahil edilmemiş, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde olanlar ile analizler yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA), t testi, “Pearson momentler çarpımı korelasyonu”, iki bağımlı değişkenin arasındaki ilişkiyi inceleyen korelasyon analizi kullanılmıştır. İki grubun ortalamalarını karşılaştırarak aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için t-testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılması için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Tüm analizlerde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

BULGULAR

1. Empatik Eğilim ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Öğretmen adaylarının empatik eğilimi ve eleştirel düşünme eğilimi puanları arasındaki ilişkiye bakılmış ve eleştirel düşünme eğilimi ile empatik eğilim arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .10$; $p < 0.05$).

2. Eleştirel Düşünme Eğilimine İlişkin Bulgular

Bu başlıkta öğretmen adaylarının önce cinsiyet, sınıf düzeyi ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimine ilişkin bulgular verilmiş, daha sonra öğrenim görülen program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyine yönelik bulgular sunulmuştur. Öğretmen adaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalama, standart sapma ve t değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Algıladıkları SED’e Göre Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği Puanları, Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve t Değerleri

Değişkenler	Kategori	n	$\bar{X}$	ss	t değeri
Cinsiyet	Kız	398	195.53	16.36	0.798
	Erkek	273	194.43	18.95	
Sınıf	1. Sınıf	343	195.82	17.63	1.123
Düzeyi	4. Sınıf	328	194.30	17.27	
Algılanan SED	Alt SED	109	194.02	19.21	0.551
SED	Orta SED	555	195.02	16.93	

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyetlerine ($t = 0.798$), sınıf düzeylerine ($t = 1.123$) ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre ($t = 0.551$) anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p > 0.05$). Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimi ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo.2’de verilmiştir.

Tabloya bakıldığında öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programa göre en düşük eleştirel düşünme eğilimi ölçeği puan ortalamasının “İngilizce Öğretmenliği” bölümünde okuyan öğrencilere ($\bar{X} = 190,50$) ait olduğu, en yüksek ortalama ise “Almanca Öğretmenliği” bölümünde okuyan öğrencilere ($\bar{X} = 201,28$) ait olduğu görülmektedir. Anne eğitim düzeyine göre ise, anneleri “üniversite mezunu” olan öğretmen adaylarının en düşük ortalamaya sahip olduğu ($\bar{X} = 192,88$), en yüksek ortalamaya da anneleri “ilkokul mezunu” olanların ($\bar{X} = 195,81$) sahip olduğu gözlenmektedir. Baba eğitim düzeyine de, babaları “lise mezunu” olanlar en düşük ortalamayı alırken ($\bar{X} = 193,44$), en yüksek ortalama ise, babaları “üniversite mezunu” olanlara ($\bar{X} = 196,04$) ait olduğu bulunmuştur. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ölçeği puan ortalamaları arasında öğrenim görülen program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık olup olmadığına ayrı ayrı tek yönlü varyans analizi tekniği ile bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Yapılan varyans analizi sonucunda öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinde öğrenim gördükleri program ($F = 1.795$), annelerinin eğitim düzeyi ($F = 0.328$) ve babalarının eğitim düzeylerine göre ($F = 0.417$) anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Program, Anne ve Baba Eğitim Düzeylerine Göre Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanları, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Kategori	n	$\bar{X}$	ss
Program	Sınıf Öğrt.	106	195,98	14,78
	Okul Önc. Öğrt.	63	191,76	14,21
	Sosyal Bil. Öğrt.	61	193,55	18,31
	PDR	92	194,70	17,42
	Fen Bilgisi Öğrt.	49	199,04	13,08
	BÖTE	50	194,92	17,18
	Felsefe Grubu	57	194,14	17,28
	Almanca	49	201,28	20,79
	Fransızca	46	198,28	17,08
	İngilizce	46	190,50	22,53
	Resim Öğrt.	52	192,55	19,53
Anne Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	133	194,14	17,55
	Okuryazar	55	195,74	18,76
	İlkokul	267	195,81	17,45
	Ortaokul	62	194,80	16,95
	Lise	110	195,13	17,42
Baba Eğitim Düzeyi	Üniversite	44	192,88	17,03
	Okuryazar değil	24	194,12	20,60
	Okuryazar	42	195,26	19,72
	İlkokul	224	195,62	16,55
	Ortaokul	91	195,32	19,48
	Lise	157	193,44	16,69
	Üniversite	133	196,04	17,22

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği Puanlarının Öğrenim Görülen Program, Anne Eğitim Düzeyi ve Baba Eğitim Düzeylerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	K. T.	Sd	K.O.	F
Program	Gruplar arası	5408.85	10	540.885	1.795
	Gruplar içi	198883.64	660	301.339	
	Toplam	204292.50	670		
Anne Eğitim Düzeyi	Gruplar arası	502.70	5	100.54	0.328
	Gruplar içi	203789.80	665	306.45	
	Toplam	204292.50	670		
Baba Eğitim Düzeyi	Gruplar arası	638.62	5	127.724	0.417
	Gruplar içi	203653.90	665	306.246	
	Toplam	204292.50	670		

3. Empatik Eğilime İlişkin Bulgular

Bu bölümde öğretmen adaylarının önce cinsiyet, sınıf düzeyi ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre empatik eğilime ilişkin bulgular verilmiş, daha sonra öğrenim görülen program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeyine yönelik bulgular sunulmuştur.

Öğretmen adaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre EEÖ'den aldıkları puanların aritmetik ortalama, standart sapma ve t değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin cinsiyetlerine ($t= 5,82$), sınıf düzeylerine ($t= 3,14$), algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre ($t= 3,36$) anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Farkın yönüne bakıldığında kızların erkeklere göre, 4. sınıf öğrencilerinin 1. sınıf öğrencilerine göre ve kendisini orta SED'de algılayanların alt SED'de

algılayanlara göre empatik eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeylerine göre EEÖ'den aldıkları puanların aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Algıladıkları SED'e Göre Empatik Eğilim Ölçeği Puanları Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Algılanan Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre t-Testi Sonuçları

Değişkenler	Kategori	n	$\bar{X}$	ss	t değeri
Cinsiyet	Kız	398	70,78	8,91	5,82*
	Erkek	273	66,70	8,93	
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	343	68,04	9,46	3,14*
	4. Sınıf	328	70,24	8,64	
Algılanan SED	Alt SED	109	66,47	10,20	3,36*
	Orta SED	555	69,66	8,79	

*p<0.05

Tablo 5'e bakıldığında öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programa göre en düşük empatik eğilim ölçeği puan ortalamasının "Felsefe Grubu Öğretmenliği" programında okuyan öğrencilere ($\bar{X} = 66,00$) ait olduğu, en yüksek ortalama ise "Okul Öncesi Öğretmenliği" programında okuyan öğrencilere ($\bar{X} = 71,73$) ait olduğu görülmektedir. Anne eğitim düzeyine göre ise, anneleri okuyamaz olmayan öğretmen adaylarının en düşük ortalamaya sahip olduğu ($\bar{X} = 66,92$), en yüksek ortalamaya da anneleri "üniversite mezunu" olanların ($\bar{X} = 71,18$) sahip olduğu gözlenmektedir. Baba eğitim düzeyinde de, yine babaları okuyamaz olmayanlar en düşük ortalamayı alırken ($\bar{X} = 62,16$), en yüksek ortalamanın ise, babaları "üniversite mezunu" olanlara ($\bar{X} = 71,27$) ait olduğu bulunmuştur. Öğretmen adaylarının empatik eğilim ölçeği puan ortalamalarının öğrenim görülen program, anne eğitim düzeyi ve baba eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık olup olmadığına ayrı ayrı tek yönlü varyans analizi tekniği ile bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Program, Anne ve Baba Eğitim Düzeylerine Göre Empatik Eğilim Puanları, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Kategori	n	$\bar{X}$	ss	
Program	Sınıf Öğrt.	106	69,27	8,65	
	Okul Önc. Öğrt.	63	71,73	7,46	
	Sosyal Bil. Öğrt.	61	67,29	9,42	
	PDR	92	71,03	9,38	
	Fen Bilgisi Öğrt.	49	70,06	8,22	
	BÖTE	50	67,08	9,35	
	Felsefe Grubu	57	66,00	10,00	
	Almanca	49	70,89	8,22	
	Fransızca	46	70,80	8,84	
	İngilizce	46	67,21	9,02	
	Resim Öğrt.	52	67,46	10,19	
	Okuyamaz değil	133	66,92	9,20	
	Anne Eğitim Düzeyi	Okuyamaz	55	68,47	9,25
		İlkokul	267	69,32	9,06
Ortaokul		62	69,14	9,50	
Lise		110	70,78	8,75	
Baba Eğitim Düzeyi	Üniversite	44	71,18	8,65	
	Okuyamaz değil	24	62,16	10,59	
	Okuyamaz	42	66,16	9,52	
	İlkokul	224	69,38	8,61	
	Ortaokul	91	67,76	10,28	
	Lise	157	69,56	8,10	
	Üniversite	133	71,27	9,10	

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim Ölçeği Puanlarının Öğrenim Görülen Program, Anne Eğitim Düzeyi ve Baba Eğitim Düzeylerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler T.	Sd	Kareler O.	F
Program	Gruplar arası	2372,69	10	237,269	
	Gruplar içi	53548,05	660	81,133	2,92*
	Toplam	55920,73	670		
Anne Eğitim Düzeyi	Gruplar arası	1166,12	5	233,224	
	Gruplar içi	54754,61	665	82,338	2,83*
	Toplam	55920,73	670		
Baba Eğitim Düzeyi	Gruplar arası	2359,18	5	471,835	
	Gruplar içi	53561,56	665	80,544	5,86*
	Toplam	55920,73	670		

*p<0.05

Yapılan varyans analizi sonucunda öğretmen adaylarının empatik eğilimleri okudukları programa (F= 2,92), annelerinin eğitim düzeyine (F= 2,83) ve babalarının eğitim düzeyine göre (F= 5,86) anlamlı bir fark bulunmuştur (p<0.05). Gözlenen farkın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için LSD testi uygulanmıştır. LSD sonucuna göre Okul Öncesi Öğretmenliği, PDR ve Almanca Öğretmenliği programlarında öğrenim görenlerin puan ortalamalarının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, BÖTE, Felsefe Grubu Öğretmenliği ve İngilizce Öğretmenliğinde okuyanların ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Ayrıca, Okul Öncesi Öğretmenliği ve PDR programındakilerin puan ortalamaları Resim-İş Öğretmenliği programında olanlardan daha yüksektir. Bunun yanında Sınıf Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği'nde okuyanların puan ortalamaları Felsefe Grubu Öğretmenliği'nde okuyarlardan yüksek bulunmuştur.

Anne eğitim düzeyine göre bulunan farkın kaynağına bakıldığında, anne eğitim düzeyi “okur-yazar olmayanların” puan ortalaması, anne eğitim düzeyleri “ilkokul”, “lise” ve “üniversite” olanlardan düşük bulunmuştur. Baba eğitim düzeyine göre bulunan farkın kaynağına bakıldığında ise, baba eğitim düzeyleri “üniversite”, “lise” ve “ilkokul” olanların puan ortalamaları, baba eğitim düzeyleri “okur-yazar olmayan” ve “okur-yazar” olanlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Baba eğitim düzeyi “ortaokul” olanların puan ortalamasının, babaları “okur-yazar olmayanların” ortalamasından yüksek olduğu gözlenirken, babaları “üniversite mezunu olanların” puan ortalamasından düşük olduğu bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Eleştirel düşünme ile empatik eğilim arasındaki ilişkiye bakıldığında, eleştirel düşünme eğilimi ile empatik eğilim arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .10$; $p < 0.05$). Empatik düşünme ve eleştirel düşünme de birer düşünme ürünüdür. Empatik düşünen kişiler kendilerini başka kişilerin yerine koyabildiğinden, olayları objektif olarak değerlendirmeleri beklenir. Eleştirel düşünen bireylerin de en önemli özelliği olaylar karşısında objektif bakış açısı geliştirmeleridir (Cüceloğlu,1994; Beyler ,1991; Facione ve Facione ,1996). Bu nedenle empatik ve eleştirel düşünmenin de etkileşim halinde olması beklenen bir durumdur. Bu çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Kürüm (2002), Tokyürek (2001) ve Akar (2007)'in yaptığı çalışmada da cinsiyetin, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bir başka bulgu ise öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediğidir. Diğer çalışmalarda (Dil ,2001; Öztürk,2006; Profetto-McGrath ,2003) sınıf düzeyi yükseldikçe eleştirel düşünme düzeyi artmasına karşın bu çalışmada bu iki değişken arasında fark bulunmamıştır. Bu durumun üniversite eğitiminde eleştirel düşünmeye odaklı bir dersin olmamasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Tümkiye ve Aybek (2008)'te üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin bazı değişkenlere göre ilişkisini incelediği çalışmada, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri ile algıladıkları sosyo-ekonomik özellikleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Bu

çalışmada eleştirel düşünme eğilimi ile algılanan sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki olmaması, öğretmen adaylarının kendilerini eleştirel düşünme açısından yetiştirmelerinde sosyo-ekonomik durumun önemli olmadığı sonucu çıkartılabilir.

Araştırmadan elde edilen bir başka çarpıcı bulgu ise; öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin öğrenim gördükleri programa göre anlamlı farklılık göstermediğidir. Bu çalışmada öğrenim görülen programla eleştirel düşünme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olmaması, eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin yaklaşık olarak aynı düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip olduklarını göstermektedir. Bu da eğitim fakültesine öğrencilerin yakın puanlarla girmesinden ve seviyelerinin birbirlerine yakın olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bütün programlarda yapılan eğitimin nitelik açısından birbirine yakın olduğu düşünülebilir.

Çalışmada, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin anne ve baba eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Gülveren'in (2007) öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmada da anne ve babanın eğitim düzeyi ile öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Daha önceki çalışmada olduğu gibi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ile anne ve baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasının nedeni anne babanın aldığı ezber eğitimden kaynaklanıyor olabilir. Eğitim sistemimizdeki eleştirel düşünme eğitimi yetersizliği de anne- baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasının nedeni olabilir. Ayrıca ülkemizde geleneksel aile kültüründe genelde boyun eğen, itaat eden bireyler yetiştirilmesinin istenmesi bu sonucun bulunmasında etkili olmuş olabilir.

Bu çalışmada, empatik eğilimle ilgili bulgular incelendiğinde, öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin cinsiyetlerine göre kızlar lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu konuyla ilgili literatür tarandığında bulguların (Ercoban ,2003; Duru, 2002; Karakaya,2001; Yıldırım, 2001; Rehber, 2007) bu araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterdiği görülmüştür. Bu çalışmada da diğerlerinde olduğu gibi empatik eğilimin öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre kızlar lehine farklı olması, kız öğrencilerin erkeklere oranla daha duygusal, daha hassas bir yapıya sahip olarak yetiştirilmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çalışmada öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ile sınıf düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. 4. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olarak saptanmıştır. Böyle bir farkın olması empatinin geliştirilebilir olduğunu ve zamanla arttığının bir göstergesi olabilir. Yine Ergül (1995); Mete ve Gerçek (2005), Karakaya (2001)'nin yaptığı çalışmalarda da bu araştırma sonuçlarına paralel bulgular elde edilmiştir.

Öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinde algıladıkları sosyo-ekonomik düzeylerine göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Kendisini orta SED'de algılayanların, alt SED'de algılayanlara göre empatik eğilimleri daha yüksektir. Çetin'in (2008) yaptığı çalışmada da gelir düzeyine göre empatik beceri puanı en düşük olan grup, kendilerini alt gelir düzeyinde algılayan öğrencilerdir; Empatik beceri puanı en yüksek olan grup ise kendilerini orta gelir düzeyinde algılayan öğrencilerdir. Kendisini orta SED'de algılayan öğretmen adaylarının, kendisini alt ve üst SED'de algılayanlardan empati eğilimlerinin yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Kendisini üst SED'de algılayanlar buldukları durum itibarıyla daha duyarsız olmaları beklenir, yine benzer şekilde kendisini alt SED'de algılayanlar öncelikle kendi geçimlerini düşüneceklerinden dışarıya karşı duyarlı olmaları beklenmez. Fakat iki grubun ortasında yer alan, kendisini orta SED'de algılayanlar, kendi hayatlarını idame ettirdiklerinden, başkalarını düşünebilen, duyarlı bireyler olmalarının beklenildiği düşünülebilir.

Bu çalışmada öğretmen adaylarının empatik eğiliminin öğrenim gördükleri programa göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. En yüksek ortalamaya okul öncesi öğretmenliği sahipken, en düşük ortalama felsefe grubu öğretmenlerinde görülmektedir. Okul öğrencisi öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin yüksek olması, onların hitap ettikleri yaş grubundan kaynaklanıyor olabilir. Küçük yaşta çocuklar kendilerini tam olarak ifade edemedikleri için öğretmenin onları anlaması için çaba sarfetmesi gerekir. Felsefe grubunun empatik eğilim düzeylerinin düşük olması ise, Gardner'ın çoklu zeka teoremine göre (Demirel, 2003), içedönük zekası gelişmiş bireyler kendi duygularıyla nasıl başedeceğini bilen, kişisel problemlerini çözen, disiplinli ve kendine güvenen kişilerdir. İçedönük zekası gelişmiş kişiler daha çok din adamları, psikologlar ve filozoflardır. Buna göre felsefe grubu öğretmenlerinin de içedönük zekası gelişmiş bireyler olduğunu düşünürsek, empati eğilimlerinin düşük olması beklenen bir sonuçtur.

Araştırmadan elde edilen bir başka bulgu ise; öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ile anne eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmasıdır. Anne eğitim düzeyi “okur-yazar olmayanların” puan ortalaması, anne eğitim düzeyleri “ilkokul”, “lise” ve “üniversite” olanlardan düşük bulunmuştur.

Çetin'in (2008) yaptığı araştırmada da annenin öğrenim durumuna göre empatik beceri puanı en düşük olan grup, annesi okur-yazar olmayan öğrencilerdir. Empatik beceri puanı en yüksek olan grup ise annesi yüksek okul ya da üniversite mezunu olan öğrencilerdir. Annesi okur-yazar olmayan öğretmen adaylarının empatik eğilimlerinin düşük olması, empatinin eğitim arttıkça arttığının bir göstergesi olabilir. Bir başka deyişle empatinin eğitimle geliştirilebildiği düşünülebilir.

Öğretmen adaylarının empatik eğilimleri ile baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır. Baba eğitim düzeyleri “üniversite”, “lise” ve “ilkokul” olanların puan ortalamaları, baba eğitim düzeyleri “okur-yazar olmayan” ve “okur-yazar” olanlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Baba eğitim düzeyi “ortaokul” olanların puan ortalamasının, babaları “okur-yazar olmayanların” ortalamasından yüksek olduğu gözlenirken, babaları “üniversite mezunu olanların” puan ortalamasından düşük olduğu bulunmuştur. Empatik eğilim babası okur-yazar olmayanlarda en düşük iken, babası üniversite mezunu olanlarda en yüksektir. Formal eğitim sonucu oluşan sosyal yaşantıda kişilerin empatik eğilimlerinin yükseldiği söylenebilir. Babaların eğitim düzeylerinin artmasıyla çocuk yetiştirme yöntemlerinde daha çok duyarlı ve sorgulayıcı bir tutum benimsenmiş olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak; bu araştırmada eleştirel düşünme eğilimi ile empatik eğilim arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program, cinsiyet, sınıf düzeyi, algıladıkları sosyo-ekonomik düzey, anne eğitim düzeyleri, baba eğitim düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimlerinin farklılaşmadığı, ancak, empatik eğilim ile araştırmadaki bütün bağımsız değişkenler arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu araştırmadaki bütün sonuçlardan yola çıkarak, gerek eleştirel düşünme gerekse empatik becerilerin 2005 de değişen programlarda öğrencilere kazandırılacak önemli beceriler olduğu, bu becerileri okullarda öğrencilere kazandırmak için ise öncelikle üniversitelerde yetişen öğretmen adaylarına bu becerilerin kazandırılması gerektiği söylenilebilir. Bu amaçla da üniversitelerde öğretmen yetiştiren Eğitim fakültelerinde her bölümde eleştirel düşünme ve empatik düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik dersler konulmalıdır. Ayrıca, bir çok kurum ve kuruluşun işbirliği sonucunda toplumda ebeveynlere de yaygın eğitim aracılığıyla çocuklara eleştirel ve empatik düşünmenin nasıl kazandırılacağına yönelik seminerler düzenlenmesi gerektiği söylenilebilir.

KAYNAKÇA

- Akar, C. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Beyer, B. (1991). *Teaching thinking skills: a handbook for elementary school teachers*. Boston, USA, Allyn and Bacon, 1991.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çetin, C.N. (2008). *İlköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin ana baba tutumları ve özsaygı ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çilenti, K. (1988). *Eğitim teknolojisi ve öğretim (3.baskı)*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Demirel, Özcan (2003). *Öğretimde planlama ve değerlendirme öğretme sanatı (6.baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dil (Coşkun), S. (2001). *Hacettepe üniversitesi hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri*. Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dökmen, Üstün (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 21 (1-2), 155-190.
- Duru, E. (2002). Öğretmen adaylarında empatik eğilim düzeyinin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2 (12), 21-35.
- Erçoban, S. (2003). *İlköğretim ikinci kademesindeki branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ergül, H. F. (1995). *Sağlık meslek lisesi öğrencilerinin benlik algı düzeyleri ile empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Facione, N. C. ve Facione, P. A. (1996). Externalizing the critical thinking inknowledge development and clinical judgment. *Nursing Outlook*, 44,129-136.

- Gülveren, H. (2007). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve bu becerileri etkileyen eleştirel düşünme faktörleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karakaya, D. A. (2001). *Akdeniz üniversitesi'ndeki hemşirelik öğrencilerin empati becerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kürüm, D. (2002). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Mete, S., E. Gerçek (2005). Pdö yöntemiyle eğitim gören hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi. *ÇÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(2).
- Öztürk, N. (2006). *Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve eleştirel düşünmeyi etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Profetto-McGrath J. (2003). The relationship of critical thinking skills and critical thinking dispositions of baccalaureate nursing students. *Journal of Advanced Nursing*, 43(6), 569-577.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Tokyürek, T. (2001). *Öğretmen tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Tümkaya, S., B. Aybek (2008). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 387-402.
- Vural, M. (2005). *İlköğretim okulu ders programları ve öğretim klavuzları*. Yakutiye Yayıncılık: Erzurum.
- Yıldırım, A. (2001). *Boşanma ile eşlerin empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.